

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻՒ ԺԱ. — ՆՈՅԵՄԲԵՐ.

ՇՐՋԱՆ ԺԱ. — ՏԱՐԻ ԺԱ.

ԹԻՒ ԺԲ. — ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ.

ՀԵՐԱՏՈՅ ՊԸՐՁՈՒԹԻՒՆԵՐ:

Խիստ քիչ քրիստոնեաներ կան, որոնք այն մտքով կրօնի աւարկաներով կպարսպին, որ բաղաարեն կրօնի յաւիտենական եւ ամենեցուն յայտնի ճշմարտութիւնները եւ մանաւանդ հաւատոյ խորհուրդները: Նորա աւելի ուշագրութիւն կգարձնեն այլ եւ այլ քրիստոնէական եկեղեցիներու տարբեր ուսմանց վերայ, քան թէ այն սուրբ Հիմնական խօսքերուն վերայ, որոնք մեզ ազնուացնելու եւ երջանիկ անելու համար ասած է ինքն Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս:

Քրիստոսի աշակերտներուն հաւատոյ խիստ պարզ էր, նաեւ տգէտ ու զարթնել նոր սկսող խելքի եւս յարմար: Բայց մարդիկների անգուլ քննութիւններովն այնպիսի բաներու վերայ, որ Քրիստոս ինքն յայտնի անել կամեցած չէր, եւ որ ոչ մի մարդկային

խելք քննել կարող չէ, յառաջ եկան քրիստոնէութեան միւս դարերու մէջ տեսակ տեսակ մտւորութիւններ, կուսակցութիւններ եւ հերեափոսութիւններ: յափշտակուած մտքով ծուռ մեկնելով սուրբ գիրքը, քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ մտան այնչափ տեսակ տեսակ հերձուածներ, որ իւր պարզութիւնը գրէթէ բոլորովն կորցրեց եւ այս այն քրիստոնէի համար դժուարաւ թափանցելի մի ամպի մէջ ծածկուեցաւ:

Դեռ մեր օրերն եւս կգտնվին մարդիկ, որոնք կրօնական բաներու մէջ իրենք իրենց կնուիրեն ծայրայեղ քննութիւններու եւ վերջը ամենապարզ բանն անգամ իրենց համար դժուար հասկանալի կգառնայ, եւ իրենց խիստ լուսաւորուած կհամարին, երբ որ ամենայն բան կմերժեն: Արիշները, որոնք գուցէ գիւրազրգիւզ գագաման եւ վառ երեւակայութեան աէր են, կպարսպին հին կտակարանի մթին մարգարէական ասացուածներով, կամ

Յովհաննու Յայանու թեան իորհրդա-
 ւոր եւ այլարանութիւններով լի գրու-
 ցուածներով, քան թէ կեանքի եւ
 հաւատի այն պատուէրներով, որ Քրի-
 ստոս մեզ աւանդեց իբրեւ ամենա-
 կարեւոր մեր երջանկութեան համար:
 Կձգնին հաշուել եւ գանել Քրիստոսի
 երկրորդ գալստեան, կամ ամենայն
 կրօններու միաւորութեան, աշխարհս
 վերջանալուն, կամ հազարամեայ թա-
 գաւորութեան ժամանակները: Այս-
 պէս յափշտակուած մտքով կրնին
 նորայլ եւ այլ ծայրայեղութիւններու
 մէջ, եւ ինչպէս որ անհաւատութիւնը
 քիչ բաներու կհաւատայ, սոքա եւս
 չափազանց շատ բաներու կհաւատան
 եւ այսու թերահաւատութեանը գուռն
 կբանան:

Այսպէս շատ աւելի կգտնվին հա-
 ւատի յայանութիւններու վերայ մը-
 տածողներ, քան թէ իսկպէս քրիս-
 տոնեաներ խօսքով ու գործով: Բայց
 Քրիստոս նոցա չկամենար, այլ վեր-
 ջիններուս: «Այ ամենքը, որոնք ինձ
 Տէր, Տէր կկոչեն, պիտի երկնքի ար-
 քայու թիւնը մանեն», ասաց նա: «այլ
 որոնք որ իմ երկնաւոր Հօրս կամքը
 կկատարեն»:

Վտանգաւոր է մանտանդ անու-
 սումն քրիստոնեաների համար, որոնք
 ամենայն հարկաւոր նախապիտելիքնե-
 րէն զուրկ են, կրօնական անպտուղ
 խնդիրներով, քննութիւններով պարա-
 պել: Բայց աւելի վտանգաւորն այն է,
 որ նոքա իրենք իրենց ուսուցիչների
 տեղ կգնեն իրենց հնարած կարծիքը
 եւ ուրիշներուն համար եւս խղճմտան-

քի պարտաւորութիւն անել կկամե-
 նան:

Անշուշտ սխալանքի մէջ պիտի ընկ-
 նին այն մարդիկը, որ առանձին կո-
 չումն չունին սուրբ գիրքը մեկնելու
 եւ նորանից հաւատի ճշմարտութիւն-
 ները պարզ եւ պայծառ կերպով դուրս
 ցաակեցնելու: Այսպիսի մարդիկը ան-
 ծանօթ լինելով այն լեզուին, ո-
 րով շարագրուած են այդ գրուած-
 ները, կկարգան միայն թարգմանու-
 թիւնները, որոնք սխալական մարդիկ-
 ների գործ են, ուրեմն եւ կարող էին
 զիւրաւ սխալ անել ասացուածների
 թարգմանութեան մէջ: Հին եւ նոր
 կտակարանի գրքերը ոչ մի եւ նոյն հե-
 ղինակներու գործ են, ոչ մի եւ նոյն
 ժամանակի, եւ ոչ մի եւ նոյն նպատա-
 կով գրուած, բայց այլ եւ այլ մտքերով
 եւ այլ եւ այլ ժամանակի մէջ եղած
 հեղինակութիւնների հաւաքումն են:
 Կարող ենք արդեօք մենք բոլորովին
 պարզ հասկանալ մի հին գրուածք,
 որ հարիւրաւոր տարիներով մեզնից ա-
 ռաջ է շարագրուած թէեւ մեր իսկ
 մայրենի լեզուով: Արքան տեղեր մուտ
 եւ անհասկանալի կմնան մեզ համար
 նորա մէջ, երբ որ ոչինչ տեղեկութիւն
 չունինք այն ժամանակուան աւանդու-
 թիւնների, սովորութիւնների, եւ մաս-
 նաւոր հանգամանքների վերայ: Արեւմն
 սրջափ աւելի եւս դժուարին պիտի լինի
 հասկանալ իմաստը բաւական բառե-
 րի, որ հազարաւոր տարիներով յառաջ
 են խօսուած, այնպիսի երկիրներու մէջ,
 որ մեր տեղերէն շատ ու շատ հեռու
 են, եւ այնպիսի ազգի մէջ, որոնք բոլոր

բոլորն ուրիշ կարգադրու թիւններ, ուրիշ կանոններ, եւ ուրիշ գաղափարներ են ունեցել, քան թէ մենք: Առանց ամենաճիշդ եւ հարուստ տեղեկութիւն ունենալու այդ ասածներուս վերայ, հետեւաբար եւ անկարելի է հիմնաւոր կերպով մեկնել այն սուրբ գրքերը: Ապատահին նոցա մէջ ակնարկութիւններ այնպիսի բաներու վերայ, որ այսօրվան օրս չկան. կպտահին նմանութեամբ զրուցուածներ, որ այն ժամանակ ամենուն հասկանալի էին, բայց նոր ազգերի մէջ բոլորովին անհետ եղած են: Արեւմտ սուրբ գիրքը ամենայն կողմէն անթերի եւ կատարեալ կերպով հասկանալու համար, յառաջ պէտք է այսպէս ասեմ, համաքաղաքացի դառնալ այն արեւելեան աղօթքն, որոնց մէջ այդ գրքերը գրուած են. պէտք է նոցա օրէնքները, նոցա լեզուն, նոցա գաղափարները, նոցա հակամիտութիւնները, նոցա սոյորութիւնները գիտնալ:

Արեւմտ միշտ զգուշութեամբ պիտի ձեռնամուկս լինինք սուրբ գիրքը կարգաւոր: Ասան զի եթէ Փիլիպպոս Առաքեալը հարկաւոր համարեց իւր ժամանակներուն մէջ Կանդակայ թագուհւոյ ներքինին, որ Եսայի մարգարէի գրուածքը կկարդար, հարցնել թէ «կհասկանաս, ինչ որ կկարդաս», (Գործք Առաք. 8. 30), տասն եւ ութ գար անցնելէն յետոյ Փիլիպպոս Առաքելոյ ապրած ժամանակէն, եւս առաւել հարկաւոր է այս հարցումը:

Տհաս մտքի հետազօտութիւնը սուրբ գրքի մութ տեղերին մարդուս սիրան

եւս չհարստացներ, այլ միայն միտքը կլցնէ այլանդակ կարծիքներով: Արշափ անբաղա պիտի լինէինք մենք, եթէ Քրիստոսի մեզ յայտնած կրօնի գլխաւոր բանը այդ մթութիւնը միայն լինէր: — Այն ժամանակ մենք մեր ամենասուրբ կարիքի մասին տարակուսանքի մէջ պիտի լինէինք. այն ժամանակ Քրիստոս ոչ թէ ամենուն, այլ նոցա համար միայն աշխարհ եկած կլինէր, որոնք ժամանակ եւ տեղեկութիւններ ունին այսպիսի քննութիւններ անելու:

Բայց Փրկիչն մեր ապրեցաւ եւ մեռաւ նաեւ նոցա համար, որոնք առանց բարձր գիտութիւն ունենալու, մանկական պարզամտութեամբ նորա ուսմանը կհետեւին եւ կկատարեն հլու հնազանդութեամբ այն ամենայն պատուէրները, որ աւանդեց նոցա իբրեւ պարտականութիւններ առ Աստուած, առ ընկերն եւ առ անձն: «Երանի նոցա, որոնք հոգւով աղքատ են, վասն զի նոցա է երկնքի արքայութիւնը»:

Սուրբ գիրքը այդ վատ կերպով գործածելէն յառաջ եկան թէ հին եւ թէ նոր ժամանակներու մէջ շատ հերձուածներ եկեղեցւոյ մէջ, մեծ տարածայնութիւններ քրիստոնեաների մէջ, տեսալ տեսալ հաւատոյ կուսակցութիւններ, կամ աղանդներ, դատապարտելի հալածանքներ, արիւնահեղ պատերազմներ, որ քրիստոնեաներ քրիստոնեաների դէմ սուր քաշեցին: — Այ թէ իսկ Քրիստոսի խօսքերու պատճառով, այլ աւելի իրենց առանձին

կարծիքներին համար Քրիստոսի անձին վերայ երկպառակութիւն ընկաւ իրենց մէջը: Բայց մարդուս երջանիկ անողը մեր կարծիքները չեն, հապա Քրիստոսի էական զնալը երբ որ մենք կկատարենք կամքը մեր շօր, որ երկինքն է: Խիստ պարզ են այն վարդապետութիւնները, որ Քրիստոս բերեց աշխարհին երջանկութեան համար: Նոքա մութ լաբիւրինթոս չեն, որոյ մտորուելու ճանապարհների մէջ մարդկային մտածողական զօրութիւնը կորչի՝ այլ պայծառ տաճար, որոյ երկայն սրահներու մէջ տեղ կայ ամենուն համար, ինչ հասակի եւ սեռի, որ դարու եւ որ աստիճանի լուսաւորուած մարդ եւս լինի: Ասան զի Քրիստոսի վարդապետութիւնների մէջ չկան մարդկային մտքին համար խիստ օտարախի իբր թէ Քրիստոսէն իրանից նոր հնարած գաղափարներ աստուածային եւ մարդկային գործերի վերաբերութեամբ, այլ մանաւանդ թէ նորա վարդապետութիւնը բնական կատարելագոյն զարգացումն է այն աստուածային օրէնքների, որ խիստ սկզբնական ժամանակէն մարդու սրտի մէջ գրոշմուած են: Քրիստոսի աւետարանը՝ իւր ամենաբարձր ճշմարտութեան աստիճանին զարգացած եւ հասունացած մարդկային խզմտանքն է: Աւրեմն թէ ճշմարիտ եւ թէ գեղեցիկ ասած է եկեղեցւոյ հայրերի մէկը. «ամէն մի մարդկային հոգի ի ծնէ քրիստոսնայ է»: Մեր ամենաներքին մտածմունքը եւ զգացմունքը պէտք է այնպէս համաձայն լինի հարկաւորապէս Քրիստոսի ուսման

սուրբ սկզբունքներուն եւ այն սկզբունքներու մէջ եւս համաձայն ամենայն մարդկային արարածներու հետ, ինչպէս որ աչքի տեսութիւնը, ականջի լսողութիւնը, սրբախտութեան եւ վշտի զգացմունքը բոլոր մարդկային սեռի համար բնականաբար մի եւ նոյն է: Ներդաշնակ կերպով կարգաւորուած մարմնաւոր եւ հոգեւոր աշխարհի մէջ տարբեր եւ միմեանց հակառակ ճշմարտութիւններ չեն կարող լինել, այլ մի միայն է ճշմարտութիւնն: Բայց այս մի ճշմարտութիւնը հասկանալը այլ եւ այլ կերպ կարող է լինել, ինչպէս որ արեգական ճառագայթը անձրեւի ամպերու վերայ ընկնելով տեսակ տեսակ գոյներով կերելի: Այլեւայլ դարերը եւ ազգերու լուսաւորութեան աստիճանները պատճառ եղան յառաջ գալուն մեծ եւ բոլորովին միմեանց հակառակ տարբեր կրօնների, որոնց կամայական յաւելումները եւ ներմուծած բաները աստուածային մէկ օրէնքին մէջ մարդկայինն է, իսկ առհասարակ ամենուն ընդունածը Դէյուսական է: Սակայն Քրիստոսի փրկիկագործութեան անմահ արդիւնքը նորա մէջ է, որ նա կրօնի այս աստուածային մասը մաքուր եւ ամենայն մտրութիւններէ ու սխալներէ ազատ կերպով քարոզեց ու սովորեցրեց իբրեւ հետեւելի օրինակ մեր մարդկային ազգին եւ այն իւր օրինակով մինչեւ իւր մահը գործով ցոյց տուեց: Ըստ այսմ աւետարանը ոչ միայն ամենաբարձր գիտութիւն է, այլ եւ միանգամայն Աստուծոյ ամենասուրբ զօրութիւնը:

Քրիստոսի վարդապետութիւնը խիստ պարզ է. ամենայն արարածներու ըստեղծող Աստուածը հոգի է, որ ամենայն բան իրրել կեանք եւ կենդանութիւն կը կոչուի ու կ'իջարկուի: Նորան պէտք է մենք հոգւով եւ ճշմարտութեամբ երկրպագանենք: Աստուած մեր Հայրն է, որ մեզ անթերի սիրով կ'առաջարկէ եւ աշխարհիս արկածներէ չար ու բարով կ'իմանայ մեզ կրթել եւ կատարելութեան տանել: Նորան պիտի սիրենք ամենայն սրտով, ամենայն հոգւով եւ մեր մերձաւորին մեր անձին ման: Վասն զի ամենայն մարդիկ Աստուծոյ զաւակներն են, ուրեմն եւ մեզ հետ հաւասար իրաւունք ունեցող եղբայրներ են: Աստուած մեր յաւիտենական թագաւորն է. նորա թագաւորութիւնը միայն այս աշխարհէ չէ, արտաքին կերպարանքով չգար: Հասկա մեր ներսը մեր սրտի մէջն է: Արոնք սուրբ սիրտ ունին, նոքա Աստուած կ'տեսնեն: Նորա թագաւորութիւնը կ'արունակուի մահէն ու գերեզմանէն յետոյ եւս հայրական տան անկերջ տեղերուն մէջ հանդերձեալ աշխարհը. այնտեղ է լրումն: — Այս քիչ խօսքերի մէջն է բոլոր աւետարանի ուսումն եւ ո՛ւր որ մարդկային բանականութիւն կայ, ո՛ւր որ մարդկային խղճմանք կայ, այս քիչ խօսքերուն մէջ կ'գտնէ իւր ամենասուրբ կարիքը, սոցա մէջ կ'գտնէ իւր երջանկութեան լրութիւնը:

Սորա համար ցանկանք ամենայն սրտով հաւատի պարզութիւնը պինդ պահել եւ միշտ նորա մէջ հաստատ ու անսասան մնալ: Մանկական հոգւով

փափագենք պինդ կոչել Քրիստոսի խօսքին. վասն զի ինչ որ նա խօսել է յաւիտենական ճշմարտութիւն է. նա եւ սչ մի ուրիշը ցոյց տուեց մեզ փրկութեան ճանապարհը, որ գէպ ի կատարելութիւն կ'տանի: Նա է մեր ուսուցիչը եւ ոչ ուրիշ մի մահկանացումայն Քրիստոսն է եւ մենք նորա եղբայրները: Մի է միայն մեր ամենուն Հայրը, որ երկինքն է:

Եւ եթէ որ այստեղ այնտեղ կարծիքներ կարծիքներու կ'իջարկուին, այնտեղ եւս մենք միշտ կ'առաջարկող տեսչութիւնը ճանաչենք, որոյ իմաստութիւնը կ'իմանայ, որ երկրպագութեան ճշմարտութիւնը շահուի, կ'ամբողջուելով, կ'ամ հաստատուելով: Չկամենար այս բարի Հայրն մեր երկնաւոր, լուսաւորուելու համար մեր ունեցած մանկական ձգտումն ու փափագը արհամարհել, կ'ամ իւր զաւակների գիւրագայթ եւ սխալական բանական հոգին դատապարտել: Միայն խնդրենք մեր Աղորմած Հօրէն պարգեւել մեզ ամենեցուն այն շնորհը, որ ամենքս աւելի ազնիւ սիրտ ստանանք, որպէս զի արժանի լինինք ճշմարտութիւնը տեսնելու, մաքրուած լինելով այս զգայական աշխարհիս չար եւ պղտոր կիրքերէն:

Գ. Ե. Ա.